

рослин. Так, як сорти твердої пшениці поділяються за типом розвитку на дві важливі для виробників групи – озимі і ярі, варто застосовувати уточнюючі назви культури, як озима тверда пшениця і яра тверда пшениця, але українською назвою таксону є пшениця тверда.

Brassica juncea (L.) Czern. – капуста ситникова, у ДР названа гірчицею салатною, назвою зовсім іншого роду (*Sinapis* – гірчиця), що є прикладом таксономічних змін, які варто своєчасно враховувати, щоб не збільшувати плутанину з назвами.

Хоча реєстрація сортів відбувається за умов віднесення їх до певного ботанічного таксону, у практиці сільськогосподарського виробництва часто застосовують насамперед назви культур, які іноді доволі різняться від назв таксонів. Тому у ДР сорти варто розподілити за групами культур, згідно їхнього господарського використання, з наведенням правильної назви таксону на латині та українською, доповнивши традиційною назвою культури. Назвою культури може бути іменник "картопля", "помідор", "салат", або сполучення іменника з уточнюючим(и) прикметником(и) чи двослівний іменник – "звичайне сорго", "озимий ячмінь", "ярий ріпак", "яра м'яка пшениця", "салат-латук", "цибуля-слизун", "льон-довгунець" тощо. Назви таксонів наводяться як назви роду, або назви виду, або назви, що включають внутрішньовидові категорії. Латинські назви потребують перевірки на відповідність сучасним класифікаціям, українські надаються у відповідності до авторської латині. Для родів і видів, що раніше не культивувалися в Україні і не мають українських назв, у випадку занесення до ДР добирають відповідні назви.

УДК 582

Меженський В. М.^{1,2}, Меженська Л. О.²

¹Український інститут експертизи сортів рослин
вул. Генерала Родимцева, 15, м. Київ, 03041, Україна
mez1956@ukr.net

²Національний університет біоресурсів і природокористування України
вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, 03141, Україна

«ТРИМОВНИЙ СЛОВНИК НАЗВ СУДИННИХ РОСЛИН ФЛОРИ УКРАЇНИ» І ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НОМЕНКЛАТУРИ РОСЛИН

«Тримовний словник назв судинних рослин флори України» (2008) за авторства провідних ботаніків країни С.М. Зиман, Я.П. Дідуха, Д.М. Гродзинського, М.М. Федорончука, О.В. Булах, створений на підставі зведення з таксономічного складу флори України і опрацювання різноманітних словників, вирішував завдання приведення українських назв в якомога більшу відповідність з авторською латиною. Авторами винайдено близько 400 (з наявних 1100) родових назв. Під час перекладання видових назв вони узгоджували їхній граматичний рід

відповідно до латинської назви та відмовилися від назв у множині, надаючи перевагу назвам в однині. Відповідну роботу здійснено й щодо російських назв рослин, що закрило прогалину "Словника ботанічної номенклатури" (1928), розробленого під головуванням О.А. Янати. Тим не менш, варто згадати, що тогочасні українські ботаніки вважали, що українцям ледве чи можна братися впорядковувати російську ботанічну номенклатуру, яка "ще менше впорядкована, як українська".

Підхід авторів тримовного словника контрастує з поглядами Ю. Кобіва, автора "Словника українських наукових і народних назв судинних рослин" (2004), який у доборі наукових назв родів і видів надавав перевагу назвам з української мови, подібно до укладачів "Словника ботанічної номенклатури". За видові епітети часто приймалися не дослівні переклади з латині, а дохідливіші прикметники та для загальновідомих видів також іменники. За цією ідеєю назва повинна бути милозвучною, позначати морфологічні або екологічні особливості рослин.

Хоча автори тримовного словника наголошують, що не наполягають на використанні їхніх новотворених родових назв замість звичних і вдалих українських назв, підкреслюючи насамперед етимологічну вартість роботи, але сподіваються на запровадження новотворів у наступних монументальних ботанічних працях.

На нашу думку, заміна українських родових назв перекладами з латині є кроком назад в українській номенклатурі. Для назви "волошка" (*Centaurea*) наводиться дослівний переклад "кентаврійка", "деревій" (*Achillea*) – "ахільниця", "лопух" (*Arctium*) – "ведмежатник", "подорожник" (*Plantago*) – "підощва", "ромашка" (*Matricaria*) – "маточниця" тощо. Якщо це тільки пояснювальні переклади латинських назв, варто було охопити ними усі родові назви, бо багато родових назв навіть з подібною прозорою етимологією залишено без перекладу, наприклад *Artemisia*, *Hippophae*, *Polygala* тощо. Назву *Psylliostachys* замість перекладання транслітеровано як "псилюстак"; натомість назви, що давно засвоєні українською мовою, наприклад, "айстру" (*Aster*) перейменовано на "зірку". Багато питомих українських родових назв автори тримовного словника вважають "безумовно невідповідними" і пропонують змінити, наприклад, "білотка" (*Leontodon*) на "едельвейс", "злінка" (*Erigeron*) на "дрібнопелюсник", "глуха кропива" (*Lamium*) на "яснотка", "ластовень" (*Vincetoxicum*) на "протиотрутник", "королиця" (*Leucanthemum*) на "білоцвіт", "орлики" (*Aquilegia*) на "водозбірниця", "орляк" (*Pteridium*) на "крильник", "собача кропива" (*Leonorus*) на "лев'ячий хвіст", "талабан" (*Thlaspi*) на "зплющенощетинник", "холодок" (*Asparagus*) на "спаржа". На заміну пропонуються або точні переклади з латині, іноді нековирні на слух або, чомусь, назви з російської номенклатури.

Той же ухил до російської мови спостерігається в пропозиції відмовитися від притаманних українській мові назв рослин у множині зі зміною "суниць" (*Fragaria*) на "суницю", "грициків" (*Capsella*) на

"коробочку", "дзвоників" (*Campanula*) на "дзвоник", "зозулених сльоз" (*Listera*) на "лістеру", "зозулених черевичків" (*Cypripedium*) на "венероніжник", "котячих лапок" (*Antennaria*) на "котячу лапку", "курячих очок" (*Anagallis*) на "очний цвіт", "нагідок" (*Calendula*) на "місячник", "півників" (*Iris*) на "ірис", "суховершків" (*Prunella*) на "чорноголовку", "ротиків" (*Antirrhinum*) на "лев'ячий рот". Замість задекларованого наближення до латинських дефініцій відбувається заміна українських назв у множині на назви в однині, що відповідають російським аналогам – "стокротки" (*Bellis*) на "маргаритка", "васильки" (*Ocimum*) на "базилик", "миколайчики" (*Eryngium*) на "синьоголовник". Те, що автори орієнтувалися не на латинські оригінальні назви, а на російські свідчить збереження декількох українських назв у множині, але тільки тоді, коли вони мають російські відповідники також у множині і, переважно, не мають жодних розбіжностей – "каперси" (*Capparis*, рос. "каперсы"), "очки" (*Biscutella*, рос. "очки"), "сокирки" (*Consolida*, рос. "сокирки"), "чорнобривці" (*Tagetes*, рос. "бархатцы"). Автори тримовного словника не виправили згідно зі своєю концепцією, вірогідно через недогляд, назви "глечики" (*Nuphar*) і "китятки" (*Polygala*).

Хоча автори тримовного словника намагалися забезпечити правильний переклад назв, мають місце помилки, притаманні російській номенклатурі. Так, видові епітети "*rhamniodes*" і "*polifolia*", замість відповідного перекладу "жостероподібна" (*Rhamnus* – жостір) і "сіруватоліста" (латинське "*poli*" = "сіруватий" не варто плутати з грецьким "*πολύς*" = "численний", "багато"), невірні перекладені, відповідно, як "крушинова" і "багатолиста". Якщо ж бути ще точнішим, то у випадку з *Andromeda polifolia* її видовий епітет узагалі не є прикметником, бо являє собою доліннеєвську назву рослини "*Polyfolia*", використану за епітет (МКБН, 2006).

Наслідування російській номенклатурі призводить до небажаного уведення російських назв родин. Назва родини утворюється за назвою типового роду. Якщо типовим родом є "паслін" (*Solanum*), то назва родини *Solanaceae* українською буде "пасленові", а не "пасльонові", що походить від російської назви "паслѐн". Назва родини *Rosaceae* походить від назви роду *Rosa*, який українською називається "шипшина", тому родинна назва повинна бути "шипшинові", а не "розові", як у російській номенклатурі. Рослини роду *Rosa* мають дві назви "шипшина" для видів природної флори і "троянда" для інтродукованих садових рослин з багатопелюстковими квітками. У даному випадку назви аборигенних видів мають перевагу перед назвами інтродукованих рослин, тому родовою назвою повинна бути "шипшина" (рос. "шиповник"), а не "троянда" (рос. "роза"). Російські ботаніки (Забинкова, Кирпичников, 1976; Цвелев, 2010) також наголошують на доцільності родинної назви "шиповниковые", принаймні поряд з "розовые". Варто упорядкувати назви й інших родин згідно назвам типових родів.

Ще одна позиція авторів тримовного словника полягає в узгодженні граматичного роду українських назв, аж до їхньої зміни, з вихідними латинськими назвами. Так, назву "підлісник" (*Sanicula*) змінено на "підлісниця", бо слово *Sanicula* належить до жіночого роду. Якщо дотримуватися цієї концепції, то зміні підлягали би й інші назви. Так, *Carum* і *Corispermum* є словами середнього роду, а у словнику їхні українські відповідники "кмин" і "блощиценасінник" належать до чоловічого роду. Латинські назви *Fagus* і *Kochia* є словами жіночого роду, але автори не намагаються їх узгодити, бо "бук" належить до чоловічого роду, а "вініччя" до середнього. Це свідчить про недоцільність подібного втручання в граматичні засади української мови і номенклатури. Правописним нормам української мови не відповідає подвоєння при голосних у загальних назвах, потрібно писати не "юкка" (*Yucca*), а "юка".

УДК 502: 582.42/.49: 633.1

Москалець В. В., Москалець Т. З.

Білоцерківський національний аграрний університет
пл. Соборна, 8/1, м. Біла Церква, Київська обл., 09117
moskalets7819@i.ua

АНАЛІЗ СИСТЕМАТИКИ ОКРЕМОГО БОТАНІЧНОГО РОДУ *TRITICOSECALE*

Тритикале (геномна формула А.В.Р.) вважається самостійним родом $\times$ *Triticosecale* Wittm. ex A.Camus. Авторами родової назви є Людвіг Вітмак (*Wittmack Ludwig*) та Еме Антуанетта Камю (*Camus Aimée Antoinette*), які опублікували його в 1927 р. у виданні «Bulletin du Muséum National d'Histoire Naturelle». Нині систематика тритикале описується таким чином: домен: ядерні (*Eukaryota*); царство: зелені рослини (*Viridiplantae*); відділ: *Streptophyta*; судинні (*Tracheophyta*); насінні (*Spermatophyta*); покритонасінні (*Magnoliophyta*); клас: однодольні (*Liliopsida*); підклас: магноліїди (*Magnoliidae Novák ex Takht.*); надпорядок: лілійні (*Liliana* Takht.); порядок: злаки (*Poales* Small); родина: злакові (*Poaceae* Barnhart); підродина: *Pooideae*; триба: пшеничні (*Triticeae*); рід: $\times$ *Triticosecale* Wittm. ex A.Camus. Згідно з сучасною класифікацією тритикале, окремий штучно створений селекціонерами рід *Triticale*. Лартер (*Larter et all., 1970*) запропонував використовувати як основну класифікаційну ознаку відмінність за рівнем плоїдності – *Triticosecale hexaploide*, *T. octoploide* і т. д. Особливістю сучасної номенклатури тритикале є використання геномних формул, що дозволяє в стислому вигляді дати інформацію про геномний склад і плоїдність конкретної форми. У зв'язку з чим окремий ботанічний рід поділяють на три генетичні види: двовидове октаплоїдне тритикале — *Triticale aestivumforme* ($2n = 56$), створене схрещуванням жита з пшеницею м'якою; двовидове гексаплоїдне — *Triticale durumforme* ($2n = 42$), створене схрещуванням жита з пшеницею твердою; тривидове гексаплоїдне –